

lidi “yanlışla sevkedenden (mudille) metotlar” başlığı altında tartışması gibi farklı tercihler aynı zamanda bu kavramın fıkıh usulü sistematiğinde hangi yönüyle ele alınması gerektiğine dair farklı görüşleri temsil eder. Taklid meseleleri fetva ve kazâ âdâbı başta olmak üzere furûk, fetva mecmuaları ve ilmihaller gibi çok çeşitli literatürlerde işlenmektedir. Mezhep menâkıb-ları, fukaha tabakati ve bir mezhebin savunulmasıyla ilgili eserlerin bazılarında da taklit konularının yer aldığı görülmektedir. Fürû-i fıkıh eserlerinde taklid değişik başlıklar altında, imamla cemaatin farklı mezheplere mensup olmasının sonuçlarından talâkın geçersiz sayılması için başka bir mezhebe mensup âlimin görüşünü taklid etmeye kadar çeşitli meselelerle bağlantılı olarak tartışılmaktadır. Gerek İbn Teymiyye ve takipçilerinin gerekse tecdid hareketlerinin getirdiği tartışma ortamını modernleşme sürecine kadar ictihad ve taklid meselelerini ele alan birçok risâle kaleme alınmasına vesile olmuştur. Modern dönemde ictihad, tecdid ve islah kavramları çerçevesinde İslâm medeniyeti tarihine ve müslümanların bugününe temas eden çalışmaların hemen hepsi taklidi de tartışmaktadır. İctihad hakkında yazılan modern akademik eserlerde de taklid tartışmalarına yer verilmekle birlikte taklidi müstakil olarak inceleyen akademik eser sayısı oldukça azdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), İstanbul 1423/2003, s. 3-5; Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, IV, 281-285; Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (nşr. Halîl Muhayiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 389-391; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dimaşk 1384/1965, II, 929-948; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1970, VI, 793-876; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Udde fi uşûl'l-fıkıh* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1414/1993, IV, 1216-1236; V, 1594-1603; Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmî'l-uşûl* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1407/1986, s. 721-730; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1408/1988, II, 1007-1039; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi uşûl'l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Mansûre 1420/1999, II, 879-894; Gazzâlî, *el-Müstaşfa* (nşr. M. Süleyman el-Eşkar), Beyrut 1997, II, 462-470; Neseî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 25-43; Kelvezânî, *et-Temhîd fi uşûl'l-fıkıh* (nşr. Muhammed b. Ali b. İbrâhîm), Cidde 1406/1985, IV, 395-420; İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-uşûl* (nşr. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd), Riyad 1404/1984, II, 358-370; Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-uşûl* (M. Zekî Abdülber), Kahire 1412/1992, s. 573-577; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, Beyrut 1408/1988, II, 527-540; İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Kitâbü'l-Fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Abdülfettâh), Beyrut 1406/1986, s. 90, 122, 151-153, 155-156, 169-170;

Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), II, 100-110; Hindî, *Nihâyetü'l-vuşûl fi dirâye'ti'l-uşûl* (nşr. Sâlih b. Süleyman el-Yûsuf – Sa'd b. Sâlim es-Süveyh), Mekte 1419/1999, IX, 3883-3921; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XIX, 260-280; XX, 202-230, 583-585; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkât'in* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân), Demmâm 1423, III, 447-574; IV, 5-34; Tâceddin es-Sübki, *Ref'u'l-hâcib* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmeccid), Beyrut 1419/1999, IV, 581-607; İsnevî, *Nihâyetü's-sûl*, IV, 613-633; Bâbertî, *er-Rudûd ve'n-nukûd şerhu Muhtaşarı İbni'l-Hâcib* (nşr. Terhîb b. Rebîân ed-Devserî), Riyad 1426/2005, II, 702-732; Teftâzânî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-İcî 'alâ Muhtaşarı'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 305-309; a.m.f., *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 218; İbn Ebû'l-İz, *el-İttibâ* (nşr. M. Atâullah Hanîf – Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Amman 1405/1985, tür.yer.; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ* (nşr. Abdüssettâr Abdülkerîm Ebû Gudde), Küveyt 1413/1992, VI, 270-327; İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1403/1983, III, 340-354; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr* (nşr. Ahmed b. Muhammed b. Sâlih es-Serrâh), Riyad 1421/2000, VIII, 4011-4094; Molla Gürânî, *ed-Dürerü'l-levâmî' fi şerhi Cem'i'l-cevâmî'* (nşr. Saîd b. Gâlib Kâmil el-Mecîdî), Medine 1429/2008, IV, 139-161; Süyûtî, *er-Red 'alâ men aḥlede ile'l-arz ve cehile enne'l-ictihâde fi küllî 'aşrin farz* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, s. 120-147; Muhammed b. Abdülazîm el-Mekki, *el-Kavlü's-sedîd fi ba'zî mesâ'ilil-ictihâd ve't-taklîd* (nşr. Câsim el-Yâsîn – Adnân er-Rûmî), Mansûre 1412/1992, tür.yer.; Şürûnbülâî, *el-İkâdü'l-ferîd li-beyâni'r-râciḥ mine'l-hilâf bi-cevâzi't-taklîd* (nşr. M. Ferrûh Sanevber), Beyrut 2007, tür.yer.; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Hulâşatü't-tahkîk fi beyâni hükmi't-taklîd ve't-telfîk*, İstanbul 1978, tür.yer.; Ahmed b. Mübârek es-Sicilmâsî, *Reddü't-teşdid fi mes'ele'ti't-taklîd* (nşr. Abdülmeccid Hayâlî), Beyrut 1422/2001, tür.yer.; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *İkâdü'l-cid fi ahkâmî'l-ictihâd ve't-taklîd*, Kahire 1368, tür.yer.; Emîr es-San'ânî, *İrşâdü'n-nukkkâd ilâ teysiri'l-ictihâd* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), Beyrut 1413/1992, tür.yer.; İbn Muammer Hamed b. Nâsir en-Necdî, *Risâle fi'l-ictihâd ve't-taklîd* (nşr. Avad b. Muhammed el-Karenî), Cidde 1420/2000, tür.yer.; Şevkânî, *el-Kavlü'l-müfid fi edilletil-ictihâd ve't-taklîd* (nşr. Abdurrahman Abdülhâlîk), Küveyt 1400/1980, tür.yer.; Hasan el-Attâr, *Hâşiyetü'l-Attâr 'alâ Cem'i'l-cevâmî'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), II, 432-446; Muhammed b. Ali es-Senûsî, *İkâzü'l-vesnân fi'l-amel bil-hadis ve'l-Kur'ân*, Cezayir 1914, tür.yer.; Siddîk Hasan Han, *el-Kavlü's-sedîd fi edilletil-ictihâd ve't-taklîd*, Beyrut 2000, tür.yer.; M. Reşîd Rızâ, *Muḥâverâtü'l-muşliḥ ve'l-mukallid fi mes'ele'ti'l-ictihâd ve't-taklîd*, Kahire 1324, tür.yer.; Muhammed b. Muhammed ez-Zemzemî el-Gumârî, *İ'lâmü'l-fuzalâ' bi-enne fukahâ'e'l-mukallide leysü mine'l-ulemâ'*, Tivân 1945, tür.yer.; M. Sultân el-Hucendî, *Hediyyetü's-Sultân ilâ müslimi bilâdi Yabân*, Kahire 1949, tür.yer.; Abdülhay el-Hasenî, *eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (nşr. Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 127; İzzeddin Bahrülulûm, *et-Taklîd fi ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1985, tür.yer.; *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması* (haz. Şükrü Özen), İstanbul 1987, tür.yer.; M. İbrâhîm el-Hifnâvî, *Tebşîrü'n-nucebâ' bi-haḥika-ti'l-ictihâd ve't-taklîd ve't-telfîk ve'l-iftâ'*, Kahire

1995, tür.yer.; M. Hidir eş-Şinkitî, *Kam'û ehlî'z-zeyg ve'l-ilhâd fi taklîdî e'immeti'l-ictihâd*, Kahire 1415/1995, tür.yer.; Abdülcebbar er-Rifâî, *Mevsû'atü mesâdirü'n-nizâmi'l-İslâmî*, *el-İctihâd ve't-tecdid*, Kum 1417, tür.yer.; M. Saîd b. Abdurrahman el-Bânî, *'Umdetü't-tahkîk fi't-taklîd ve't-telfîk* (nşr. Hasan es-Semâhî Süveydân), Dimaşk 1418/1997, tür.yer.; Bâba b. Şeyh eş-Şinkitî, *İrşâdü'l-mukallidîn 'inde ihtilâfî'l-müctehidîn* (nşr. Tayyib b. Ömer el-Cekenî), Beyrut 1418/1997, tür.yer.; Seyyid Rızâ es-Sadr, *el-İctihâd ve'l-taklîd*, Kum 1420, tür.yer.; *İctihad, Taklid ve Telfik Üzerine Dört Risale* (haz. Hayreddin Karaman), İstanbul 2000, tür.yer.; M. Hassân İbrâhîm Avad, *İbn Fûrek ve âşârühü'l-uşûliyye*, Dimaşk 1422/2002, tür.yer.; Bekir Topaloğlu, *Emâli Şerhi*, İstanbul 2008, s. 95-97; R. Peters, “İctihad and Taqlid in 18th and 19th Century Islam”, *WI*, XX (1980), s. 131-145; Taha Jabir Alwani, “Taqlid and the Stagnation of the Muslim Mind”, *American Journal of Islamic Social Sciences*, VIII, Herndon 1991, s. 513-524; Rukayye Tâhâ Câbir Alivânî, “Zâhîretü't-taklîd fi'l-fikri'l-uşûlî”, *el-Müslimü'l-mu'âşir*, XXVIII/109, Kahire 1424/2003, s. 39-78; N. Calder, “Taklid”, *EI²* (Ing.), X, 137-138.

EYYÜP SAİD KAYA

TAKLİD

(التقليد)

Hükümdarın egemenliğinin
halife tarafından
onaylandığını gösteren belge,
tayin menşuru.

Sözlükte “biriktirmek, toplamak; dola-mak, eğiip bükme” anlamlarındaki kald kökünden türeyen taklid “gerdanlık tak-mak; iş yüklemek ve kılıç kuşatmak” demektir. Büveyhîler’in Bağdat’a hâkimiyetinden sonra Abbâsî halifeleri siyasî iktidarını büyük ölçüde kaybetmiş olsalar da Sü-nî İslâm toplumu üzerindeki mânevî nüfuz-ları devam ediyordu. Bu sebeple siyasal gü-cü ellerinde bulunduran hükümdarlar te-baaları nezdinde otoritelerine resmiyet ka-zandırmak amacıyla halifelerden onay al-mak ihtiyacını duyuyorlardı. Zira Ortaçağ’-da geleneğe göre, hilâfete bağlı toprak-larda bir sultanın / hükümdarın egemen-liğinin meşruiyet kazanması için halife ta-rafından kendisine o bölgeyi mülk edin-me yetkisini içeren bir belge (taklid) yolla-ması gerekirdi. Taklidin halk üzerinde bü-yük etkisi vardı. Bu sebeple tahtta hak id-dia edenler veya saltanat makamına ge-çenler halifeye başvurup kendilerine bir taklidin gönderilmesini isterlerdi. Kaynak-larda taklid ve tefvîzle eş anlamlı olarak “ahid (ahidnâme), misal, menşur” kelimele-ri de kullanılmıştır. Bu durum aynı zaman-da halifelere kaybettikleri siyasî itibarları-

ni kısmen de olsa kazanabilme imkânı veriyordu. Hilâl es-Sâbî, Abbâsî Halifesi Tâi-Lillâh'ın Büveyhî Hükümdarı Adudüddeve'ye taklid verilmesi dolayısıyla 367 (977-78) yılında düzenlenen tören, hükümdara verilen lakap, künye ve hil'atlerle onun halifeye gönderdiği muhteşem hediyeler hakkında ayrıntılı bilgi verir (*Rûsümü dâri'l-hilâfe*, s. 100-103).

Daha önce Sâmânîler'e ve Gazneliler'e yollanan belgelerde menşur terimi ön plana çıkmıştı. Sâmânîler'e gönderilen tasdik belgelerinin menşur diye adlandırılması Abbâsîler'le bu devlet arasındaki mevcut durumla ilgilidir. Çünkü Sâmânîler kendilerini emîr olarak isimlendirmektedir. Dolayısıyla hükümdarlıkla ilgili bütün yetkileri ellerinde bulundurmalarına rağmen halife tarafından kendilerine yollanan hâkimiyet belgeleri kaynaklarda valilere ya da tâbi hükümdarlara gönderilen menşur adıyla verilmiştir. Gazneli Mahmud'dan itibaren sultan unvanını kullanan, doğuda Sâmânî siyasî mirasının temsilcisi sayılabilecek Gazneli hükümdarların halifelikle ilişkileri de aynı şekilde gelişti. Gazneli Mahmud, 404'te (1013-14) Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh'tan başta Horasan olmak üzere idaresindeki topraklarda hâkimiyetini tasdik eden bir menşur ve ahid (ahidnâme) istedi. Halife de ona menşur ve ahidnâme gönderdi ve kendisine Nizâmeddin lakabını verdi (İbnü'l-Esîr, IX, 244).

Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh, Allah'ın kendisine verdiği bütün ülkelerin idaresini Sultan Tuğrul Bey'e bıraktığına dair bir ahidnâme hazırlattı ve düzenlenen törende sultana bu ahidnâmeyle birlikte çeşitli hil'atler, ayrıca Melikü'l-Meşrik ve'l-Mağrib unvanı verildi (Zilkade 449 / Ocak 1058) (İbnü'l-Esîr, IX, 634). Sultan Alparslan'ın elçileri de Bağdat'a giderek Halife Kâim-Biemrillâh'tan Alparslan'ın hükümdarlığının onaylanmasını istedi. Halife bu isteği kabul edip o sırada Azerbaycan'da bulunan sultana taklid ve hil'atler yolladı (*a.g.e.*, X, 35). Sultan Berkyaruk için hazırlanan taklid 487 Muharreminde (Ocak-Şubat 1094) Halife Muktedî-Biemrillâh'a arz edildi; halife de taklidi imzalayıp Sultan Berkyaruk'un hükümdarlığını tasdik etti (*a.g.e.*, X, 229). Selçuklu dönemine ait münşeât mecmualarında taklid kelimesi "hâkimiyet yetkisi verme" anlamında kullanıldığı gibi kadılık, şahnelik ve nâiblik gibi makamlara yapılan tayinler için de kullanılmıştır. Mün-tecebüddin Bedî'nin *'Atebetü'l-ketebe*'sin-

deki otuz altı belgenin on üçü taklid, sekizi tefvîz, sekizi menşur, biri misal kelimele-riyle ifade edilmiştir. Sekiz belgeden ikisinde menşurdan hemen sonra taklid (menşûr-ı taklîd-i amel-i Merv be-niyâbet-i dîvân), birinde ise tefvîz (menşûr-ı tefvîz-i şihnegî-yi Türkmânân) gelmektedir (Kurpalidis, s. 33-34). Anadolu Selçukluları hakkında bilgi veren İbn Bîbî, gerek I. İzzeddin Keykâvus gerekse I. Alâeddin Keykubad'a Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından yollanan onay belgesi için "menşûr-ı saltanat" tabirini kullanmıştır (*el-Evâmirü'l-Alâiyye*, I, 175-180, 248-253).

Fâtımîler'de vezir ve kadı tayinlerinde verilen belgeye de taklid denilmekteydi. Şirkûh'un ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin vezirlik taklidi Halife Âcîd-Lidînillâh adına Kâdî el-Fâzıl tarafından yazılmıştı. Zengîler ve Eyyûbîler'de de taklid hükümdarın saltanatını onaylayan belgeydi. Abbâsî Halifesi Müstazî-Biemrillâh, 567 (1171-72) yılında elçisi İmâdüddin Sandal vasıtasıyla gönderdiği taklidle ve hükümdarlık alâmetleriyle Nüreddin Mahmud Zengî'nin Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetini onayladı. Nüreddin Mahmud'un ölümünden (1174) sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî de Halife Müstazî'den Nüreddin Mahmud'un vârisi sayılmasını istedi. Bunun üzerine halife kendisine bir taklidle (temliknâme) hükümdarlık alâmetleri yolladı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ancak bundan sonra istiklâlini ilân etti ve kendi adına hutbe okutup para bastırdı.

Taklid hükümdarların isteği üzerine gönderilirdi. Hükümdar ve halife değişimlerinde daha önce verilen taklid yenilenirdi. Taklidle birlikte hükümdara yollanacak diğer hediyeler devlet erkânı ve bazan halkın da katıldığı bir törenle elçiye teslim edilirdi. Halife tarafından yazılan taklidin, gönderildiği hükümdarın huzurunda okunması sırasında da belli bir merasim yapıldı. Halifenin elçisi hükümdar ve maiyeti tarafından resmî törenle karşılanır, taklidle birlikte gönderilen hediyeler merasimle giydirildikten sonra üzerine paralar saçılırdı. Bu hediyeler arasında sancak, tabli, kılıç vb. silâhlar, özel eyerli bir at, gâşiye, tavk, bazan taç ve tahttan başka hükümdarla halifenin adının yazılı olduğu hil'atler ve alem bulunurdu. Ardından hükümdar, halifenin hediyeleri üzerinde bulunduğu halde saraydan çıkıp kısa bir gezinti yapardı. Daha sonra yüksek rütbeli bir görevli halifenin taklidini okurdu.

Memlûk Sultanı Baybars da Mısır'daki Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh'tan bir taklid almıştı. Ancak Baybars'ın amacı, halifeye eski konumunu iade etmekten ziyade yeni kurulan Memlûk hâkimiyetine yasal bir zemin hazırlamak ve Moğollar'a karşı Abbâsîler'in dinî nüfuzunu kullanmaktı. Dolayısıyla Memlûkler'in himayesinde olan Mısır'daki Abbâsî halifeleri, dinî bir onay mercii ve hükümdarın tahta çıkışında görevli bir protokol memurundan öteye gidemedi. Paralardan isimleri kaldırıldı. Bu yüzden Kalavun örneğinde görüldüğü gibi hükümdarlar bazan taklid isterme hususunda ısrarcı olmazdı. Hatta halifelerin tekelindeki taklid gönderme imtiyazı bile ellerinden alındı. Memlûk hükümdarları Şam nâiblerine taklid-i şerif denilen bir belge göndermeye başladı. İlhanlılar'da taklid "tayin menşuru" anlamında kullanılmıştır. Seyfeddin Kıpçak el-Mansûrî'nin Gâzân Han tarafından Şam vilâyetinin idaresine memur edildiğine dair Cemâziyelevvel 699 (Şubat 1300) tarihli bir taklid günümüze ulaşmıştır (Özgülendi, s. 8).

Hindistan'da hüküm süren Delhi sultanları kuruluş yıllarından itibaren iktidarlarını meşrulaştırmak amacıyla Abbâsî halifelerinden onay alma geleneğini devam ettirdiler. Halifenin verdiği unvan ve lakapları kullanıp adını hutbelerde kendi adlarından önce okuttular. Şemseddin İltutmış, Abbâsî halifelerinden menşur ve hil'at alan ilk Delhi sultanıdır. Halacılar'dan Alâeddin Muhammed Şah ve Kutbüddin Mübârek Şah son Abbâsî halifesi Müstâsım-Billâh'ın Moğollar tarafından öldürülmesinin ardından halifeden onay alma âdetinden vazgeçtiler (Kortel, s. 22-23). Sultan Muhammed Şah Tuğluk ve Sultan Firûzşah Tuğluk ise Mısır Abbâsî halifelerinden menşur aldılar (*a.g.e.*, s. 199).

BİBLİYOGRAFYA :

Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsümü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Awwâd), Beyrut 1406/1986, s. 100-103; Müntecebüddin Bedî, *'Atebetü'l-ketebe* (nşr. M. Kazvîni), Tahran 1329, tür.yer.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 280, 502; VIII, 5; IX, 244, 634; X, 35, 90, 155, 229, 296; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mi'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevîm), Ankara 1968, s. 25-26, 114-115, 159; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuk-name* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 175-180, 248-253; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-muştalâhi's-şerif* (nşr. Semîr ed-Dürübî), Kerek 1413/1992, s. 85, 111-112, 115-117, 119, 147, 158; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 451-452; IX, 80-98, 159-160, 398-405; X, 90-99, 116, 120-128, 135-144, 145-152; XIII, 157-159, 230-238; ayrıca bk. İndeks; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I, 449-451, 477; III, 969-971, 1013-1015; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, I/1, s. 474; III, 65, 215-216; IV, 287; Abdülkerim Özyayın, *Sultan*

Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 144-148; a.mlf., "Menşur", *DİA*, XXIX, 148-149; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 54, 75-76; Samira Kortantamer, *Bahri Memluklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir 1993, s. 69-78, 139-154; Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Devri*, İstanbul 2000, s. 65, 74, 77, 88-89, 235-238, 251; a.mlf., *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul 2009, s. 254, 277-279; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 79-84; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1200-1414)*, Ankara 2006, s. 22-23, 199, 207; G. M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdarî Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (trc. İlyas Kamalov), İstanbul 2007, s. 33-34; Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Hükûmdarlık Alametleri*, Ankara 2007, s. 30-44; a.mlf., "Menşur", *DİA*, XXIX, 149-150; Osmangazi Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295/1304)*, İstanbul 2009, s. 8-9, 149, 258.

AYDIN USTA

TAKLİL

(التقليل)

İmâlede feth-i mutavassıta imâle-i kübrâ arasındaki imâle-i suğrâ veya beyne beyne de denilen seslendirme

(bk. İMÂLE).

TAKMA AD

(bk. MÜSTEAR İSİM).

TAKRİB

(التكريب)

Kıraat ilminin öğretiminde imamların râvilerini ve râvilerin tarihlerini iki ile sınırlamak suretiyle uyguladıkları kıraat usulleri

(bk. KIRAAT).

et-TAKRİB

(bk. el-MUHTASAR).

et-TAKRİB ve't-TEYSİR

(التكريب و التيسير)

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *Muqaddime* adlı kitabına Nevevî'nin (ö. 676/1277) yazdığı *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* adlı muhtasarını yine Nevevî tarafından yapılan ihtisarı

(bk. MUKADDİMETÜ İBNİ'S-SALÂH).

TAKRİBÜ'İ-MEZÂHİB

(تقريب المذاهب)

İslâm mezheplerinin ve özellikle Ehl-i sünnet ile Şîa'nın ortak amaçlar etrafında hareket etmesi anlamında bir tabir.

Sözlükte "yaklaşmak" anlamındaki **kurb** (**karâbet**) kökünden türeyen **takrîble** (yaklaştırmak) **mezhep** kelimesinin çoğulu olan **mezâhib**den oluşan terkip "itikadî mezheplerin birbirine yaklaştırılması" demektir. Terimleşme sürecine yeni giren bu tabirle daha çok Ehl-i sünnet ile Şîa'nın birbiri hakkında doğru bilgi edinmesi, olumsuz düşünce ve değerlendirmelerden uzak durması, ortak amaçlar etrafında birlikte hareket etmesi kastedilmektedir. Bazan aynı anlamda "vahdet-i İslâmiyye" terkihi veya kısaca "vahdet" kelimesi de kullanılır.

İslâmiyet Allah'ın birliğine büyük önem verdiği gibi müslümanların inanç, ibadet ve sosyal hayatta ayrılığa düşmemelerinde vurgu yapmıştır. Ancak genelde insanların farklı eğilim, mizaç, eğitim ve birikime sahip olması, ayrıca İslâm'ın fikir hürriyetine önem vermesi, nasların farklı yorumlara elverişli bulunması, siyasal faktörler ve sosyokültürel etkenlerle İslâm tarihinde değişik anlayışlar ortaya çıkmış, bunlar zamanla gruplaşarak mezhepler teşekkül etmiştir. Esasen din, özellikle de İslâmiyet ferdi ve toplumu hemen her yönüyle kapsayan bir sistem olmanın yanında duyular âlemiyle duyu ötesi gayb dünyasına yönelik açıklamalarda bulunur ve kişinin iç dünyasını etkiler; bu sebeple onun bazılarınca istismar edilmesi bir yana samimi şekilde anlaşılıp yaşanması da kaçınılmaz farklılıklar meydana getirir. Bu çerçevede erken dönemlerden itibaren inanç alanındaki ihtilâflardan itikadî, amelî alandaki farklılıklardan fikhî, politik gelişmelerden siyasî mezhepler doğmuş, siyasî mezhepler dinin hem inanç hem amel yönüyle ilgili anlayışlar geliştirdiğinden bunlar aynı zamanda itikadî ve fikhî karakter kazanmıştır.

Bazı araştırmalarda mezheplerin bir bakıma düşünce ekolleri özelliği taşıdığı ifade edilmekle birlikte gerek itikadî ve fikhî gerekse siyasî mezheplerden her biri kendini doğru kabul etmiş, diğer mezhepler hakkında yer yer katı tavırlar geliştirmiştir. Bazı istisnalar dışında İslâm tarihinde mezhep ihtilâfları silâhlı mücadelelere yol

açmamış, fikrî düzeyde kalmıştır. Çok az taraftarı bulunan aşırı fırkalar bir yana (bk. GÂLİYYE) her mezhep kendi görüşlerini naslarla temellendirmeye çalışmış, karşı mezheplerin görüşlerini delillere dayanarak eleştirmiştir. Başta Kaderiyye ve Mu'tezile olmak üzere kelâm mezhepleri Ehl-i sünnet'in kelâm ekollerinin ortaya çıkmasından sonra zayıflamış, zamanla tarihe karışmış, böylece Ehl-i sünnet kendi içindeki kelâm ekolleriyle müslümanların çoğunluğunu oluşturmuştur. Bunun yanında fıkıh alanında bazı mezhepler zuhur etmişse de zaman içinde Hanefîlik, Şâfiîlik, Hanbelîlik ve Mâlikîlik dışında kalanlar tarih sahnesinden çekilmiştir. Siyasî mezheplerden Hâricîlik birkaç asır hareketli dönemler geçirmiş, birçok kola ayrılmış, bunlardan İbâziyye dışındakiler aynı âkibete uğramış, İbâziyye de katı düşüncelerini terk edip yaygın İslâmî yapıya yaklaşmıştır. Geride Ehl-i sünnet ile en büyük azınlığı oluşturan Şîa kalmıştır. Dolayısıyla takrib temelde bu iki mezhep arasındaki yakınlaşma çabalarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Takrîbü'l-mezâhib yakın dönemde ortaya çıkan bir tabir olmakla birlikte Sünnî-Şîi yakınlaşması çabalarına yönelik faaliyetlerin çok daha erken tarihlerde başladığını belirtmek gerekir. Nâsir b. Abdullah Ali el-Gifârî, kaynaklardaki bazı kayıtlardan hareketle bunun V. (XI.) yüzyıla kadar götürülebileceğini söyler. Meselâ 437 (1046) yılında Bağdat'ta Sünnîler'le Şîiler yahudilere karşı ortak bir mücadeleye girişmiş, bu münasebetle 442'de (1051) aralarında ciddi yakınlaşma meydana gelmiş, Sünnîler Hz. Ali ve Hüseyin'in kabirlerini ziyarete başlamış, Şîiler de Sünnîler'in camilerinde namaz kılmış, ashaba dil uzatmaktan vazgeçmiştir. Aynı dönemde Şîa'nın önemli âlimlerinden Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tefsîrû't-tibyân* adlı eserinde âyetleri her iki mezhebe ait rivayetlerle yorumlamış, VI. (XII.) yüzyılda yine Şîi müfessirlerinden Tabersî *Mecma'u'l-beyân*'da Tûsî'yi izlemiş ve yakınlaşmayı çağırıştıran faaliyetlerin öncüsü kabul edilmiştir (*Mes'etü't-takrîb*, II, 148-151). Devrin tarihî ve sosyal şartlarıyla açıklanabilecek olan bu küçük çaplı faaliyetler dikkate alınmazsa söz konusu alanda ilk ciddi teşebbüsler Nâdir Şah zamanında (1736-1747) gerçekleşmiştir. İran'da Safevî hânedanlığına son verip Avşarlılar hânedanlığını kuran Nâdir Şah, müslümanlar arasında yer yer büyük çekişmelere yol açan aşırı Şîi anlayışlarının terkedilip mutedil Ca'ferîliğin benimsenmesi için gayret göstermiştir. Osmanlılar'